

УДК: 376-056.263: 001.892(075)

Шевченко Володимир Миколайович
Інститут спеціальної педагогіки НАПН України
(Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ ПРЕДМЕТНО-ПРАКТИЧНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

Анотація. В поданій статті автор розкриває особливості змісту предметно-практичного навчання дітей з порушеннями слуху в умовах оновлення змісту освіти. Автор зазначає, що предметно-практичне навчання - це спеціальний навчальний предмет, введений в курс підготовчого, 1-4 класів спеціальних шкіл для дітей з порушеннями слуху. Він має базуватись на сучасному змісті освіти, орієнтації на перспективний розвиток дитини та всебічному розкритті теми.

Ключові слова: діти з порушеннями слуху, предметно-практичне навчання, предметно-практична діяльність.

Abstract. In the given article the author reveals the peculiarities of the contents of the subject-practical training of children with hearing impairments in the context of updating the content of education. The author notes that subject-practical training is a special educational subject, introduced in the course of preparatory, 1-4 classes of special schools for hearing impaired children. It should be based on the modern content of education, the orientation towards the perspective development of the child and the comprehensive disclosure of the topic.

Key words: children with hearing impairment, subject-practical training, subject-practical activity.

Суспільно-політичні обставини у нашій державі орієнтуються на перехід до демократичного процесу навчання. Одними з перших зазнають змін навчальні підручники та навчальні предмети. Вони потребують особливої уваги, оскільки на сучасному етапі мають певні недоліки. Це питання в сучасному освітньому процесі постає дуже гостро і потребує серйозного ставлення, адже на даний час змінилися не лише вимоги до якості освіти, а й виникла потреба впровадження в зміст освіти європейського виміру, спрямування його на інтеграцію до світових та європейських стандартів.

Предметно-практичне навчання – це нова система початкової освіти з опорою на предметно-практичну діяльність самих дітей та безпосередній вплив учнів на предмети зовнішнього світу з метою їх виготовлення, перетворення, створення макетів, моделей. Ця діяльність дітей є основою, на якій здійснюється багатоплановий розвиток дитини з порушенням слуху, базою для навчання інших предметів.

Введення в педагогічний процес різних видів предметно-практичної діяльності учнів вносить докорінні позитивні зміни в характер їх педагогічного процесу і в його результати. Предметно-практична діяльність забезпечує активність і самостійність дітей у процесі навчання [1, с. 14].

Проте, потрібно констатувати, що на сьогодні зміст предмету недостатньо відповідає потребам часу та не спрямований на набуття

необхідних життєвих компетентностей, форма викладу матеріалу не завжди цікава для учнів та не стимулює їх до навчання, оволодіння новими вміннями, знаннями та навичками.

Предметно-практичне навчання - це спеціальний навчальний предмет, введений в курс підготовчого і 1-4 класів для вирішення розвиваючих, виховних, навчальних і корекційних завдань у спеціальних школах. ППН передбачає цілеспрямоване загальний і мовленнєвий розвиток школярів з порушенням слуху, що створює основу для успішного оволодіння дітьми навчальним матеріалом.

Вимоги до знань і вмінь учнів підготовчого та молодшого класів спеціальної школи поступово ускладнюються: від елементарних умінь виконувати доручення вчителя, дані в усній і письмовій формі, повідомляти про виконану роботу в кінці підготовчого етапу, до вміння користуватися усній і письмовій розмовною мовою в ході колективного виготовлення виробів і використовувати отримані навички мовного спілкування на уроках з інших дисциплін та в позаурочний час.

Особлива роль праці у формуванні слухомовних та комунікативних навичок підтверджена багаторічними спостереженнями і реальними позитивними результатами.

Перед ППН як навчальним предметом стоять наступні завдання:

- ❖ формування в учнів життєвих понять, які стануть опорою для засвоєння наукових понять, якими діти будуть оволодівати в середніх і старших класах;

- ❖ розвиток психічних процесів глухих учнів і, в першу чергу, їх мислення;

- ❖ розвиток словесного мовлення учнів як засобу спілкування і мислення;

- ❖ виховання позитивних якостей особистості дитини;

- ❖ формування трудових умінь і навичок [2, с. 48].

Предметно-практичне навчання створює сприятливі умови для розв'язання всіх цих завдань. Кожен рік змінюється питома вага видів діяльності, ускладнюється характер роботи при використанні тих самих видів діяльності. Предметно-практична діяльність дітей є основою, на якій здійснюється багатоплановий розвиток дитини з порушенням слуху, базою для навчання інших предметів. Воно є першим етапом трудового навчання. В процесі предметно-практичної діяльності діти з порушенням слуху одержують знання про різні матеріали та їх властивості, навчаються правильно користуватися інструментами, оволодівають прийомами обробки різних матеріалів, ознайомлюються з основами організації праці. На уроках ППН школярі займаються різними видами предметно-практичної діяльності: ліпленням, аплікацією, моделюванням і конструюванням, макетуванням та ін. В процесі виготовлення виробів діти дізнаються навколишній світ, у них виробляються різноманітні вміння і навички, формується мовна діяльність. Словесна мова організовує працю дітей і є не тільки засобом, а й метою навчання. Формування мовленнєвих умінь, конкретного мовного матеріалу, розпочате на уроках ППН, триває на уроках розвитку мовлення, читання і в процесі вивчення інших навчальних дисциплін. У свою чергу, робота над мовним матеріалом уроків розвитку мовлення переходять на уроки ППН.

Ефективність і якість навчання забезпечується чітким дотриманням принципу зв'язку ППН з мовним розвитком дітей, цілеспрямованої планомірної реалізацією принципу комунікації при навчанні не тільки усну, але і письмовій розмовній і монологічного мовлення.

Уроки предметно-практичного навчання (уроки ППН) - одна з найоригінальніших і специфічних організаційних форм навчання мови в комунікативно-діяльній системі. Кінцева мета цих уроків - викликати потребу в словесній мові, цілеспрямовано ставлячи дитину в умови колективно-спільної предметно-практичної діяльності, яка організовується за допомогою мовної регуляції або вчителем, або самими учнями. Саме уроки ППН створюють для дітей найбільш сприятливі умови для оволодіння словесною мовою, забезпечуючи реалізацію провідного принципу даної системи - зв'язки мовного розвитку з діяльністю. Умовою формування мовленнєвих умінь стають мовні ситуації, що виникають у спеціально організованій колективній предметно-практичній діяльності учнів і забезпечують мотивоване вживання мовних конструкцій. Формування і розвиток мовленнєвих умінь відбувається в природних, мотивованих умовах, в результаті чого діти починають відчувати і усвідомлювати значимість мовних контактів. Учні виконують різні види робіт: малюють, роблять аплікації, макети, будують, ліплять, складають мозаїку; складають схеми, таблиці, діаграми і т.п.; при цьому всі види діяльності негайно опосередковуються словом. Практика спільної предметної діяльності на цих уроках нерозривно пов'язана з практикою спілкування в таких організаційних формах, як: в парах, трійках, по конвеєру, у бригадах, в ролі маленького вчителя, в ролі бригадира, за інструкцією вчителя. В результаті навчання у школярів формуються практичні знання і вміння - мовні, інтелектуальні, ручні [3, с. 26].

У процесі ППН діти набувають вміння виконувати наступні дії:

- ❖ виділяти об'єкт діяльності з його основними ознаками, будовою, функціональним призначенням;
- ❖ представляти і описувати середовище проживання і спосіб життя тварин, місце зростання рослин;
- ❖ розуміти призначення інструментів і матеріалів, способи діяльності з ними;
- ❖ планувати порядок виконання дій, відбирати необхідні матеріали та інструменти відповідно до мети і плану роботи;
- ❖ координувати і коригувати в ході виконання свої дії з роботою товаришів;
- ❖ давати і виконувати доручення;
- ❖ допомагати іншим і приймати їх допомогу;
- ❖ якісно, точно і в запланований час виконувати кожен етап роботи;
- ❖ критично оцінювати результати роботи (своїх і товаришів) [4, с. 92].

На таких уроках досягається певна послідовність засвоєння змістовної сторони мови, яка може бути співвіднесена з процесом розвитку дитячої мови в нормі. Так, діти з порушенням слуху спочатку опановують промовою по наслідуванню, потім словотвором за аналогією і, нарешті, самостійним конструюванням словесних форм мовлення. Поряд з цим ППН впливає на розвиток лексико-граматичної сторони мовлення, розвиток діалогічного мовлення. У виникаючих і спеціально створюваних ситуаціях відбувається

мотивоване впізнавання і засвоєння дітьми нових слів і їх значень, які пояснюються і уточнюються в процесі діяльності з подальшим їх самостійним вживанням. На уроках ППН закладаються основи засвоєння школярами зв'язного мовлення в її основній комунікативній функції, що сприяє аналогічній роботі, триваючій на уроках української мови.

Починається таке навчання з систематичного оформлення звітів про виконану роботу. Оволодіння діалогічної промовою також відбувається на цих уроках: діти легко засвоюють такі форми як звернення до співрозмовника, розуміння та виконання різних доручень, вираз прохань і побажань, повідомлення про свою роботу, питання і відповіді на них. У процесі ППН діти з порушеним слухом опановують основними граматичними категоріями мови у практиці спілкування, а багаторазовість вживання різних форм забезпечує їх засвоєння. Разом з тим вони освоюють варіативні синтаксичні конструкції і вчаться видозмінити їх структур. Уроки ППН створюють сприятливі умови і для розвитку пізнавальної діяльності дітей. Так, на уроках у дітей з порушеним слухом формується цілеспрямоване, що уточнює зорове сприймання. Компенсації недоліків взаємодії зорового і кінестетичного аналізаторів сприяє ліплення, складання візерунків з мозаїки, обведення контурів за шаблоном. На уроках розвивається і дотик учнів, для цього використовуються ігрові прийоми - відгадування предмета, захованого в мішечку, визначення на дотик особливостей матеріалу та ін. [5, с. 68-69].

Практичні дії з предметами по словесним вказівкам дають дітям можливість наочно усвідомити взаємозв'язок між промовою і діяльністю, спонукають їх до виконання спочатку елементарних, потім більш складних розумових операцій (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, класифікації) з подальшим їх засвоєнням. Опора на словесну мову дозволяє школярам виділяти частини, властивості та якості предметів, розділяти суттєві і несуттєві ознаки, будувати узагальнення. Предметно-практична діяльність допомагає дотримуватися стадійності розвитку розумових операцій аналізу і синтезу і опановувати такими складними операціями, як узагальнення і класифікація. Різноманітність видів діяльності на таких уроках створює умови для довільного запам'ятовування наочного матеріалу. Особливе значення для розвитку образної пам'яті мають види робіт, які передбачають перехід від практичних дій до уявних, коли учні повинні по пам'яті оперувати образами відсутніх предметів. Цей корекційний курс сприяє розвитку словесної пам'яті дітей з порушеним слухом, і його особливість у тому, що слова і фрази не заучуються формально. Їх мимовільне запам'ятовування обумовлено організацією уроків: нові слова і мовні конструкції запам'ятовуються в результаті багаторазового повторення одних і тих же об'єктів і дій у процесі діяльності. Розвиток відтворює і творчої уяви в процесі ППН пов'язано зі створенням і видозміною образів предметів і явищ на основі їх творчої переробки. Починаючи з I класу, діти виготовляють вироби з пластиліну, аплікації та макети за словесним описом задуманих виробів. Надалі вони переходять до такої роботи вже без опори на словесний опис, а лише за поданням. Процес подібного відтворення вимагає творчої переробки уявлень пам'яті і вільного оперування ними.

Специфічна структура уроків ППН включає в себе: етап підготовки до роботи (план, заявка, роздача матеріалу); етап виготовлення предмета; підведення підсумків (звіт про роботу, оцінка результатів), домашнє завдання.

Уроки ППН в школі для глухих проводяться згідно базисного навчального плану на початковому ступені навчання: у підготовчому - 6 годин на тиждень; першому, другому класах - по 5 годин на тиждень, у третьому класі - 4 години; в четвертому - 3 години на тиждень [2, с. 73].

Корекційна спрямованість предметно-практичної діяльності проявляється в роботі з формування життєвих понять. У перші роки введення в навчальний процес предметно-практичної діяльності було відзначено поліпшення знань з загальноосвітніх предметів, діти опановували матеріалом у великому обсязі, міцніше засвоювали його. Виявилось, що включення в урок предметно-практичної діяльності створює потребу в знаннях і, що дуже важливо, сприяє виробленню вміння ними користуватися. Заняття дітей предметно-практичною діяльністю змінюють характер їх навчальної праці. Замість отримання знань в готовому вигляді учні добувають їх, наприклад, під час конструювання, яке організовує і направляє вчитель. «В процесі роботи у дітей з'являється активна аналітико-синтетична діяльність, яка значно полегшується за рахунок того, що і аналіз і синтез виявляються матеріалізовані, здійснюваними за допомогою рук учня» [2, с. 77].

У цих умовах збільшується обсяг програмних вимог, послідовність розподілу навчального матеріалу з навчальних предметів та роках навчання зазнає змін завдяки поступовому оволодінню дітьми мірою відволікання та узагальнення. Предметно-практична діяльність, виділена в окремий навчальний предмет - предметно-практичне навчання, перетворила весь навчально-виховний процес, підсиливши його корекційний характер і за рахунок введення нових засобів, методів, форм навчання, і за рахунок зміни змісту навчання і характеру засвоєння знань.

Види діяльності і об'єкти підбираються таким чином, щоб можна було забезпечувати повторюваність одного і того ж кола слів у різних умовах. Один і той же об'єкт виявляється предметом різних видів діяльності: ліплення, малювання, аплікації. При цьому кожне з нових слів вживається в сполученні з багатьма іншими, відомими раніше. Вживання слова в різноманітних сполученнях з іншими словами служить точному і повному розумінню як даного слова, так і інших слів [4, с. 78].

Вимоги до знань і вмінь учнів підготовчого класу поступово ускладнюються: від елементарних умінь виконувати доручення вчителя, дані в усній і письмовій формі, повідомляти про виконану роботу в кінці підготовчого етапу, до вміння користуватися усною і письмовою розмовною мовою в процесі колективного виготовлення виробів і використовувати отримані навички мовного спілкування на уроках з інших дисциплін та в позаурочний час.

Навчально методичне забезпечення включає в себе:

- ❖ Програму з предметно-практичного навчання;
- ❖ Підручник з ППН для навчання глухих дітей;
- ❖ Зошит з друкованою основою;
- ❖ Методичні рекомендації;
- ❖ Словник.

Підручник з ППН має базуватись на:

- ❖ Сучасному змісті;
- ❖ Орієнтації на перспективний розвиток дитини;

- ❖ Всебічному розкритті теми;
- ❖ Графічній основі (малюнках);
- ❖ Кольоровому оформленні.

Особливо важливе значення мають уроки предметно-практичного навчання у підготовчому класі. На цих уроках закладаються основи для подальшого загального та мовного розвитку школярів з порушенням слуху. У цьому класі учні знайомляться з об'єктами безпосереднього оточення: іграшками, посудом, продуктами харчування та ін. Вони дізнаються вперше слова і фрази, необхідні для встановлення контакту між ними і вчителем і для виконання відповідних дій в ході виготовлення виробів [3, с. 39].

На сьогодні більшість спеціальних шкіл для дітей з порушеннями слуху вже має різноманітне сучасне навчальне обладнання. Під час проведення уроків з предметно-практичного навчання, для інтенсифікації процесу навчання та зацікавлення учнів до предмету, варто використовувати інтерактивну (мультимедійну) дошку та проектор.

Отже, поява в школах для дітей з порушенням слуху такої дисципліни, як предметно-практичне навчання, має свою історію. З дидактичного засобу навчання, з практичного виду роботи на уроках предметно-практична діяльність перетворилася на спеціальні уроки, які мають інтегрований характер і мають вирішальний вплив на весь навчально-виховний процес. Зусиллями вітчизняних дослідників-сурдопедагогів, сурдопедагогів-практиків знайдено потужний засіб розвитку дітей з порушенням слуху, наукова та методична розробка проблеми використання якого у навчальному процесі сприяли підвищенню рівня та якості підготовки школярів з порушенням слуху до життя і праці в сучасному суспільстві. У результаті багаторічних досліджень створена нова дидактична система навчання таких школярів, яка заснована на широкому використанні предметно-практичної діяльності дітей з порушенням слуху.

Проведений науковий пошук не вичерпує всіх питань означеної проблеми. Перспективи подальшого дослідження пов'язані з розробленням навчального підручника та методичних рекомендацій для вчителів з ППН для дітей з порушеннями слуху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Зиков С.О. Розвиток глухих учнів – основа вдосконалення їх спеціального навчання / Зиков С.О. / Дефектологія, 1997. – С. 14.
2. Марциновська Є.М., Нестерович Т.В., Зикова Т.С. Уроки предметно-практичного навчання в школі глухих. – М, 2002. – С. 48, 68-69, 73, 77.
3. Річицька Є.Г., Прошина Е.А. Розвиток творчої уяви дітей молодшого шкільного віку в умовах нормального і порушеного слуху. М, 1999. – С. 26, 39.
4. Річицька Є.Г. Формування відносин співробітництва у глухих дітей в процесі спільної діяльності. М, 1994. – С. 78, 92.